

Att en närmare datering av inskriften på typologiska grunder är vanskelig, är uppenbart, och v. Friesen har också uttalat sig med nödig försiktighet: »snarast 1010- eller 1020-talen». Kvar står i varje fall en stor sannolikhet för att v. Friesens kombinerings av Husby-Lyhundra-stenen med Knut den stores Englandståg är riktig. Längre kan man givetvis icke komma i denna fråga.

Inskriften slutar med en välkänd böneformel: »Gud och Guds moder hjälpe hans ande och själ, bättre än han gjorde till.» Broeman vill i denna önskan se en antydning om att den döde hade varit en svår viking, som utan skäl härjat på kristet folk. Vida naturligare synes den innebörd, som v. Friesen ger åt orden: »Gud och Guds moder hjälpe hans ande och själ nådefullare än han som syndig människa förtjänat.»

540. Husby-Lyhundra kyrka.

Pl. 119.

Litteratur: B 248, L 605, D 2: 256. J. Bureus, Fa 6 s. 147 n:r 246 (Bureus' egen uppteckning), s. 188 n:r 119 (Rhezeliuss), Fa 5 n:r 198, Fa 1 s. 49; J. Rhezelius, Fa 10:1 n:r 179, Monumenta Uplandica (Fc 6), s. 87 (tryckt i UFT h. 30, 1915, s. 51) och R 550 (Uppsala Universitets Bibliotek) n:r 34; Ransakningarna 1667—84; J. Hadorph, Resejournal 1682 (i Peringskiölds Monumenta 3); J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 65; N. Celsius (resp. L. Sepelius), Roslagia (diss., 1721), s. 45; O. Celsius, Svenska runstenar (Fm 60) 1, s. 120, 2, s. 178, 729; O. Dalin, Svea Rikes Historia 1 (1747), s. 351; N. R. Broeman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 158; F. V. Radloff, Beskrifning öfver norra delen af Stockholms län 2 (1805), s. 98, 106; UFT h. 2 (1872), s. 32, h. 5 (1876), s. 107; Handlingar i ATA 1887—1890; VHA Akad:s Månadsblad 1888, s. 144; F. Braun i Fornvännen 1910, s. 99 f.; O. v. Friesen i Fornvännen 1910, s. 199 f., Upplands runstenar (1913), s. 43; E. Olsson i Yngvars saga víðförla (1912), s. xcv f., 54 f.; E. Brate, Anteckningar 1915 (ATA); S. B. F. Jansson i Boken om Gotland 1 (1945), s. 148.

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning (Fa 10:1, Fc 6 och R 550); Bureus, kopparstick (i Ff 6 n:r 220); P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 248); Dybeck a. a.; v. Friesen foto (i Fornvännen 1910, s. 118, 204); Brate foto 1915 (ATA).

Runstenen är med järnkrampor fästad vid kyrkväggen, på kyrkans norra sida. Den har tidigare legat som tröskel i vapenhusdörren.

Stenen omtalas redan av Bureus. Han har själv granskat inskriften den 23 maj 1638. Den låg då »I Husby Skädry Våknhus dör» (Fa 6), »Husby Skädry. Wåknhus dör» (Fa 5). Rhezelius, som har besökt platsen den 18 nov. 1635, har i sin anteckningsbok (Fc 6) vid sidan av en teckning av runstenen nedskrivit följande: »Denne R^h ligger i Vapnhus dören inmurat, huggen i rödh grythe, temlig klar styl. 18 Nov.» Och han anger platsen sålunda: »Husby Skädre Sochn. I Kyrke eler Wakenhus dören» (Fa 6), »Husby Skädry Sochn. I Wapenhus dören inmurat» (Fa 10:1 och R 550). Och han anmärker (R 550): »Om dänne Runstenen wiste ingen någon relation eller Vnder rättelse, der om man förmåla kan.» *Ransakningarna:* »I Wapenhuset wid dörren finns en Steen med Runska Bokstäfwer.» Peringskiölds *Monumenta:* »Huseby. Wapenhus tröskel» (B 248: »Husby Sockn. Vapenhus tryskel», L 605: »Vapenhuströskeln»). N. Celsius och L. Sepelius, *Roslagia* (1721): »Ecclesia Skæderyd, in introitu atrii.» O. Celsius, som den 28 maj 1727 har granskat inskriften: »Husby Kyrkia i Vaknhus dörren. NB. Husby Skädre kallat»; »Husby-Skädre Kyrkia. I Vapenhus Dören inmurad vid kyrkiodören på Södre sidan.» Radloff har upptagit stenen på två ställen, dels (s. 106) under Husby-Lyhundra socken: »I vapenhus golfvet är en Runsten som svårigen kan läsas», dels (s. 98) under Skederids socken: »En Runsten inlagd i golfvet af Skedery vapenhus som nu blifvit oläslig.» Dybeck fann 1871 runstenen på samma plats, »såsom trappsten till kyrkans vapenhus»; den var delvis täckt av muren, delvis av ett brädgolv. Dybeck lät avtäcka stenen för att komma åt att granska inskriften och göra ett avtryck för *Sveriges runinskrifter*. År 1887 beslöt församlingen på kyrkostämman, att de två runstenar (U 540 och U 541), som lågo vid kyrkans båda utgångar, skulle uttagas och uppställas på

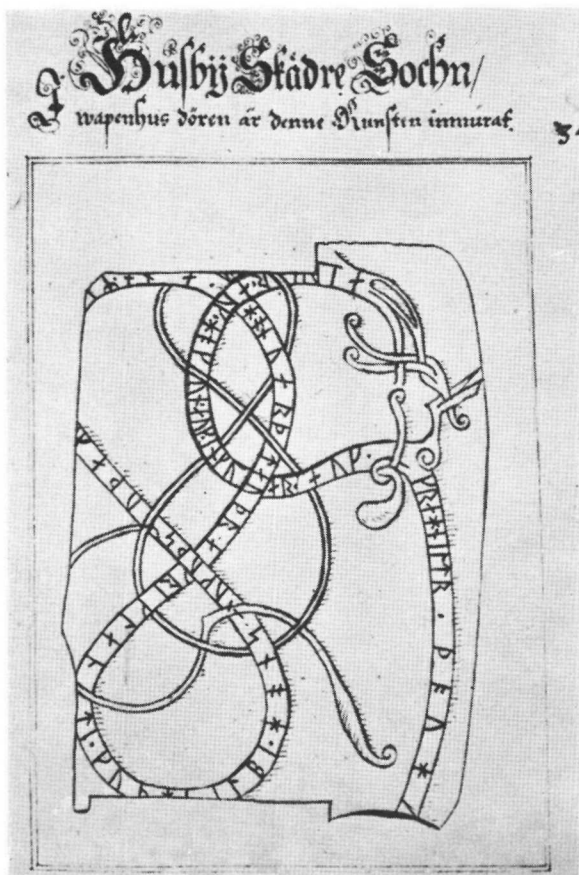

Fig. 287. U 540. Husby-Lyhundra kyrka.
Efter teckning av Rhezelius.

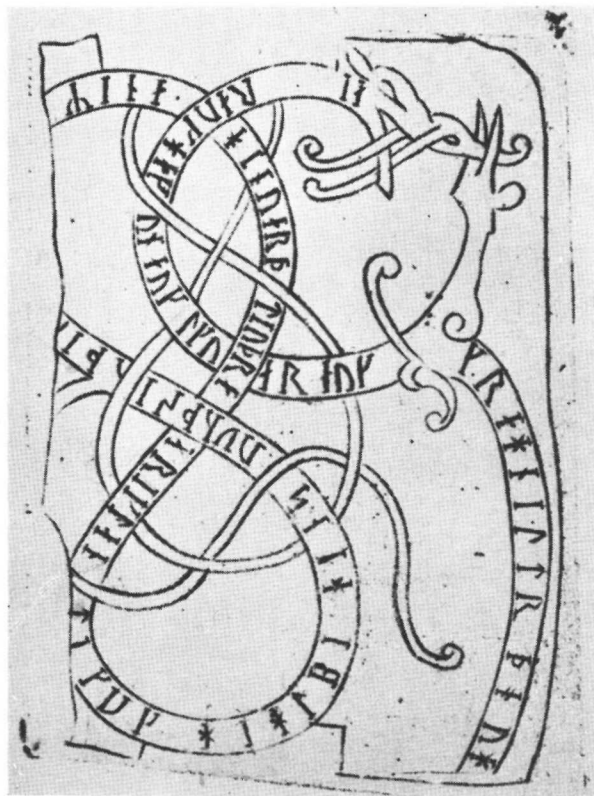

Fig. 288. U 540. Husby-Lyhundra kyrka.
Efter kopparstick av Bureus.

lämplig plats. Arbetet bekostades av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien. Stenarna flyttades till sina nuvarande platser vid norra kyrkoväggen.

Röd sandsten. Höjd 1,50 m., bredd 1,13 m. Tjocklek 10 cm. Stenen har brustit sönder i tre delar, som äro hopfästade med stenkitt. Nedtill, upptill och på h. sidan äro stycken borta. Endast på v. sidan är stenens ytterkant bevarad. På de tre andra sidorna ha stora stycken blivit avhuggna, troligen då stenen en gång lades in som tröskelsten i kyrkan. En stor del av ristningen har härigenom gått förlorad. Därtill är ytan svårt sliten genom trampning, särskilt på mitten. Ristningen är bäst bevarad nedtill, upptill och på h. sidan.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter äldre läsningar):

airikr . auk hokun . auk inkuar auk k rahn[ilt]r . pou h - - - - R - - na hon uarp [tau]þr [a]kriklati .
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65
 kup hialbi honsalukups mupið
 70 75 80 85 90

Æiríkr ok Hákon ok Ingvarr ok Ragnhildr þau ... Hann varð dauðr á Grikklandi. Guð hialpi hans salu ok Guðs modir.

»Erik och Håkon och Ingvar och Ragnhild, de ... Han blev död i Grekland. Gud och Guds moder hjälpe hans själ.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början. Alla runorna i de båda första namnen 1—6 **airikr** och 10—14 **hokun** äro fullt tydliga. Intet sk efter 9 **k**, 17 **k**, 23 **r**, 26 **k** och 27 **k**. Bst i 20 **k** skär hst. Den del av bst, som är på v. sidan av hst, är särskilt tydlig. Översta delen av bst är borta. Runan liknar därför en binderuna av **a** och **k**. 22—23 **ar** äro tydliga, men de följande runorna äro svårt nötta och skymta endast svagt. Detsamma gäller om ornamentiken i denna del av ristningen. Hst i 26 **k** är tydlig; även bst synes vara sannolik, även om stenen här är mycket nött. Från hst:s nedre del utgår ett ornament. Ehuru det är något ovisst, synes det dock sannolikt, att här verkligen står en runa **k**, icke blott en ornamental linje. Ristaren torde sålunda ha ristat **k** två gånger. 27 **k** är fullt säker. De följande fyra runorna 28—31 **rahn** äro säkra. Därefter är stenytan svårt skadad. Av r. 32 finns endast nedre delen av en hst; av r. 33 likaså nedre hälften av en hst. Större delen av hst i r. 34 skymtar, liksom en bst upptill på h. sidan mycket svagt. Hst i 35 **r** är skadad, men bst fullt tydlig. De följande runorna 36—39 **pouh** äro djupa och tydliga. Därefter nedre hälften av en hst (r. 40) och ett litet stycke av ännu en hst (r. 41). Runslingan har därefter fortsatt i en rund båge åt höger och nedåt längs stenens ursprungliga ytterkanter. Upptill finns ett litet stycke av den nedre slinglinjen jämte spår av fyra runstavar. Inskriften fortsätter sedan nedtill på h. sidan, med nedre delen av en rak stav (r. 42) och 43 **a** efterföljt av sk. Övre delen av följande tre runor är borta, men 45—46 **na** är tydligt, och r. 44 har säkerligen varit **i**. 47—49 **hon** är tämligen tydligt, men 50—53 **uarþ** skymta mycket svagt. Av följande tre runor, som utan tvivel varit **tau**, finnes intet som helst spår. 57—58 **þr** äro svaga. Av r. 59 är mellersta delen helt bortnött. Återstoden av inskriften är jämförelsevis väl bevarad. 60 **k** har icke varit stunget. Nedre delen av 65—67 **ati** är avslagen. 68 **k** och 84 **k** äro icke stungna. Som hst i 81—82 **al** har ristaren använt linjerna i en korsande slinga. Den första av dessa, som utgjort hst för 81 **a**, är förstörd genom sprickan i stenen; bst är dock bevarad. Bst i 82 **i** är tydlig; det har varit **i** och icke **t**. Även hst i 88—89 **mu** äro samtidigt ornamentlinjer. Sista runan, 92 **a**, är svårt skadad; endast nedre v. delen återstår.

Bureus: 3—5 **rik** dolda under muren. 24—35 **auk k rahniltr**. Efter 36—40 **pouh** - har Bureus antecknat: »brädden borthuggen til 40 ell 50 stavar». 42—46 - **r i ina**, 48 **o**, 54—67 **taupr a kriklati**. — Rhezelius: 3—5 **rik** saknas. 24—41 **auk k rahniltr pouh** -. 42—46 - **r i ina**, 48 **o**, 54—67 **taupr a kriklati**; om runan **n** anmärkes (i F a 6, s. 188): »synes litet». — Hadorph och Helgonius (B 248): 12 **m**, 24—41 **auk k rahniltr pouh** -, 42—46 **r i ina**, 54—67 **taupr a kriklati**, 82 **n**, 89 **n**. — Celsius: 10—14 **ookun**, 24—41 **auk k rahniltr pouh** -; 42—46 saknas; 54—67 **taupr a kriklati**. — Dybeck: 24—41 **auk k rahn - - - r i pouh - -**, 42—46 **r i ina**, 50—59 **uarþ . . . þr a**. — v. Friesen: 24—41 **a - k rahn - - - r i pouh - -**, 42—46 **r i ina**, 50—59 **ua . . . þr -**, 60—67 **kriklati**. — Brate: 24—41: **a - k rahn - - - r i pouh - -**, 42—46 - **r i ina**, 50—59 **uarþ - - - þr -**.

I samband med en diskussion i *Fornvännen* 1910 av innehållet i de båda inskrifterna U 513 vid Rimbo kyrka och U 540 vid Husby-Lyhundra kyrka har v. Friesen lämnat en ingående granskning av den senare inskriften i ornamentalt och runologiskt avseende. »I ornamentalt afseende påminner L 605 [U 540] kanske mest, trots olikheten i dimensioner, om Torbjörn skalds stora ristning vid Hillesjö B 291, D 2:60 [U 29]. Vi finna där samma stora dubbla från öfverkäkens öfre sida utgående näsflik, som flätas om den långa nedåt bågböjda underkäken, samma fot med två längre framtår och en kortare i ytterändan rundad baktå. Densamma är också proportionen mellan runhöjd och runbredd. Säkerheten i linjespelet och skickligheten i ristningens utförande hänvisa i båda fallen på en förfaren mästare. Ganska mycket och i samma afseenden påminner den också om B 1, D 2:150 [U 337], som är ristad af Visäte. Här öfverensstämma också de på ett par djurkroppar anbrakta knäkonturerna ganska väl.

Störst är väl emellertid, trots det hufvudena äro något olika, likheten med den af Asmund signerade stenen B 51 från Frösunda kyrka [U 346]. Särskildt i ögonen fallande är likheten

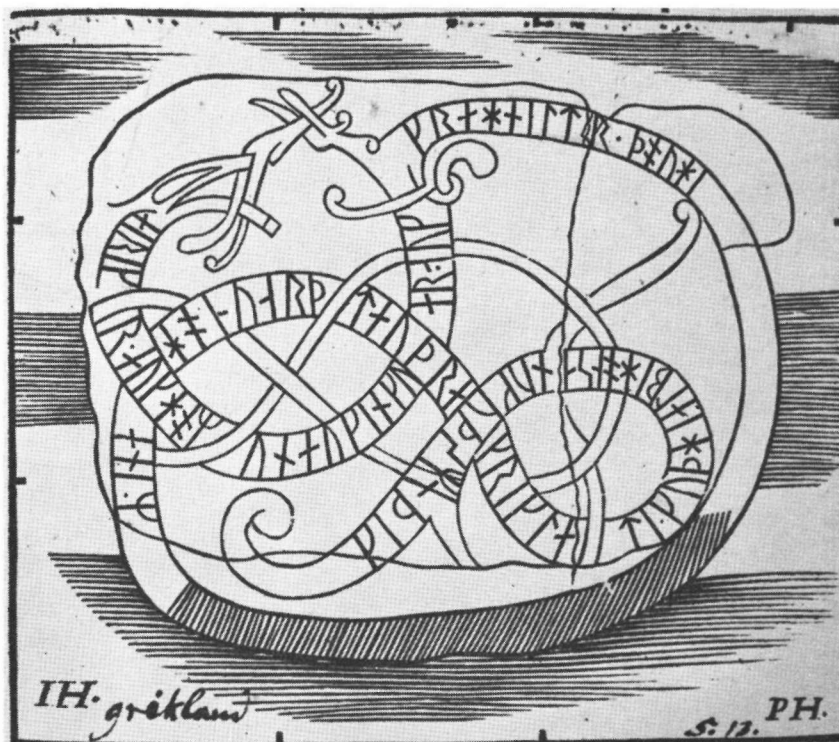

Fig. 289. U 540. Husby-Lyhundra kyrka. Efter B 248.

mellan den på Husby-stenen från understa partiet af rundjurets hals midt öfver djurets framfot nedåt utgående flik omslingad af ett från djurets kropp strax nedom fliken uppåt löpande smälare band och en på Frösundastenen förekommande alldeles likartad och i det närmaste likformad bildning, en bildning som icke eljest finns full motsvarighet till. Visserligen ha en del af Asmunds samt Fots stenar af Jarlabanke-typ en liknande flik, men de sakna det omslingrade bandet. Sådana utdragna och med den båg böjda underläppen flätade näsflikar som på Husby-stenen träffas ej eljest hos Asmund, hvars run- och ornamentdjur vanligen ha endast en näsflik; men två näsflikar nedfallande på hvardera sidan om snytet visar Ängbystenen i Lunda sn [U 356] och Vidbostenen [U 375] . . . Rundjurets hufvud på Husbystenen liknar visserligen mäst Torbjörn skalds D 2: 60 [U 29] eller Visätes D 2: 150 [U 337], men å andra sidan står den ornamentala karaktären öfverhufvud närmast den vi träffa hos Asmund.

Gå vi nu öfver till att granska runtyperna och ortografien, så finna vi ytterligare öfverensstämmelse med Asmund. Skiljetecknet är *+*, runtyperna ha former som äro utmärkande för Asmund, som t. ex. *h*, *l*; runan *þ* står som tecken för *q*; brukas mot regeln som tecken för onasaleradt *a* i *pou*, men korrekt i *hokun*, *hon* och *hons*; frikativan *gh* skrives med *** och stungna runor saknas här som i regeln hos Asmund. Slutligen avslutas inskriften med Asmunds vanliga religiösa önskeformel: Gud hjälpe hans själ och Guds moder.

Antingen har alltså Asmund själf eller någon, som tillhör hans skola, utfört ristningen. Om så är, kan ristningen ej gå långt nedanför 1050, men kan också tillhöra tiden c:a 1025. Vi behöfva sålunda ej och böra ej håller förlägga stenen till den senare delen af 1000-talet; den tillhör den förra och kan mycket väl vara äldre än Ingvars tåg.»

Inskriften börjar med fyra namn, tre mansnamn, Erik och Håkon och Ingvar, och ett kvinnonamn, Ragnhild. De sammanfattas med pronomenet *þau* 'de'.

Fig. 290. U 540. Husby-Lyhundra kyrka.
Rekonstruktion av O. v. Friesen.

Professor F. Braun har (i *Fornvännen* 1910, s. 99 f.) framhållit, att delvis samma namn möta i de båda inskrifterna U 513 vid Rimbo kyrka och U 540 vid Husby-Lyhundra kyrka. U 513 meddelar, att »Anund och Erik och Håkon och Ingvar reste denna sten efter Ragnar sin broder.» Den fragmentariska U 540 börjar: »Erik och Håkon och Ingvar och Ragnhild, de ...» Att vi här ha att göra med samma brödrakrets kan icke vara tvivel underkastat. Då den av bröderna, som nämnes i främsta rummet på U 513, Anund, saknas på U 540, bör man härav, såsom v. Friesen har framhållit (*Fornvännen* 1910, s. 202), draga den slutsatsen, att U 540 är rest över just honom. »Vidare är Ragnhild efter all sannolikhet brödernas moder, som i öfverensstämmelse med regeln nämnes efter sönerna. Slutligen synes man böra antaga, att husfadern är död, eftersom hans namn saknas å båda stenarna.»

Efter 36—38 **pou** följer ett **h**, varefter ett stort stycke av inskriften är förstört. Braun förmodar, att detta **h** varit början av ordet **hiun**, och han supplerar inskriften sålunda: »... och makarna Ingvar och Ragnhild [reste denna sten efter ...]». v. Friesen anmärker, att mot denna uppfattning två invändningar kunna göras. »Den sista lilla resten af en hufvudstaf, som vi ha bevarad efter teckengruppen **pouh**, står alltför långt ifrån den efter **h** följande stafven för att denna skulle kunna uppfattas som ett **i**. Här måste vid hufvudstavens topp och på dess högra sida ha funnits en bistaf: runan bör följaktligen läsas som **i**. Vidare bör »makarne Ingvar och Ragnhild» ha uttryckts med **pou inkuar auk rahnhiltr**. Ett **pou hiun** brukadt, som här skulle vara fallet, skulle dessutom lämna Erik och Håkan obetecknade.» En jämförelse med U 375 (vid Vidbo kyrka), som också är ristad av Åsmund Kåreson eller av någon som har stått honom nära, visar, hur 36—41 **pouh** -- bör utfyllas. v. Friesen upplöser runföljden **pauhliturita** som **pau hlitu rita** och antager, att **hlitu** bör uppfattas som en historiskt oriktig stavning av *letu* 'lätö'. På liknande sätt torde Husby-stenens inskrift ha fortsatt: **pou hlitu rita** ... — 44—46 **ina** torde vara en felristning för **in** eller **ian** och återge det satsinledande *en* 'men, och'.

v. Friesen utfyller inskriften U 540 på följande sätt: **airikr i auk hokun i auk inkuar auk rahnhiltr i pou hl[itu i rita i stin i pino i at i onunt i brupur i paira i airiks i auk sun i rahnhilita] i ina hon uarþ i tauþr i krikianti** o. s. v., d. ä. »Erik och Håkon och Ingvar och Ragnhild, de lätö resa denna sten till minne av Anund, broder till Erik och de andra och son till Ragnhild. Men han blev död i Grekland» o. s. v.

Braun har påpekat, att de mansnamn, som förekomma i U 513 och U 540, äro — med undantag av Anund — ganska sällsynta i svenska runinskrifter. Särskilt gäller detta om Erik, Håkon och Ragnar. Emellertid förekomma de alla inom den svenska kungaätten vid hednatidens slut. Då vi nu i de anförda inskrifterna träffa dessa namn inom en och samma familj, kan det, menar Braun, knappast råda tvivel därom, att denna familj tillhör kungaätten. Anund, Erik och Håkon äro identiska med tronpretendenter, som efter konung Stenkils död omkring 1066 uppträdde i Sverige. Ingvar är sagans Ingvar vittfarne, som omkom på ett härnadståg i österväg och vars namn är känt från ett stort antal runstenar i Södermanland och angränsande landskap. De fem bröderna äro söner till konung Emund den gamle, Olov skötkonungs son. En bekräftelse härpå finner han i den omständigheten, att den ena av de båda runstenarna, U 540, finnes vid ett Husby, sålunda på en gammal kungsgård.

v. Friesen har häremot framhållit, att det svårligen kan vara en tillfällighet, att husfaderns namn saknas på såväl U 513 som U 540. »Han måste . . . vara död, då stenarna resas, men i så fall kan han ej ha varit identisk med kung Emund, som ju kanske i två decennier öfverlefdes Ingvar; han blef ju kung först omkring 1050.» Vidare är, såsom nämnt, U 540 sannolikt rest över Anund, och om honom säges, att »han blev död i Grekland». Anund har sålunda dött, medan Ingvar ännu levde (sålunda före 1041), och han kan då ej vara identisk med den »Amunder a Ruzzia», om vilken Adam av Bremen berättar, att han omkring 1070 av svearna inkallades och efter en kort tid åter fördrevs för att efterträdas av Haqvinus (Håkon röde). Av den tyvärr fragmentariska inskriften på Sö 279 synes framgå, att Ingvar vittfarnes fader har hetat Emund. Med en viss grad av sannolikhet torde kunna påstås, att den Ingvar, som förekommer i U 513 och U 540, verkligen är Ingvar vittfarne och att dessa båda stenar sålunda äro att räkna bland de s. k. Ingvarstenarna, ehuru de måste vara äldre än de övriga, då Ingvar här omtalas såsom levande. Emund, Ingvars fader, har icke varit konung Emund den gamle. Han har varit en svensk storman, sannolikt befryndad med kungaätten; därpå tyda namnen på hans söner. Han har, menar v. Friesen, haft två familjer. »Den ena har haft sitt hem på en gård i östra Uppland, i trakten af Rimbo, den andra har bott i bygden mellan Mariefred och Strängnäs i Södermanland. Emund har i jämförelsevis unga år aflidit. Detta framgår däraf, att hans namn redan saknas på Rimbostenen, som väl förskrifver sig från 1030-talet.» Erik har jämte sina bröder Håkon och Ingvar låtit utföra U 540 till minne av sin broder Anund och senare Sö 279 till minne av sina bröder Ingvar och Harald.

Om Ingvar i U 513 och U 540 är Ingvar vittfarne, följer därav, att de båda inskrifterna äro äldre än 1041, Ingvars dödsår. Sannolikt tillhöra de 1030-talet. U 513 måste vara något äldre än U 540, men tidsavståndet behöver icke vara stort. Schematiskt kan U 540 dateras till omkr. 1035, U 513 till omkr. 1030.

Att personnamnen på U 513 och U 540 som helhet betraktade ha en säregen karaktär, framgår bäst av en jämförelse med namnen på den andra stora runstenen vid Husby-Lyhundra, U 539: å ena sidan har vi Anund, Erik, Håkon, Ingvar, Ragnar, Ragnhild, å andra sidan Djärv, Orökja, Vige, Joger, Gerhjälme, Sven. Olikheten är högst påfallande, och den torde finna sin sannolikaste förklaring i olika social miljö. Om de senare äro typiska bondenamn, höra de förra hemma bland stormän och hövdingar.

U 540 är endast ett fragment. Man kan beräkna, att 50—60 runor fattas, d. v. s. en tredjedel av den ursprungliga inskriften eller mera. Själva ristningen synes ha varit ungefär cirkelrund, med en diameter av omkr. 1,60 m. Hur stor stenen sedan i sin helhet har varit, är omöjligt att veta. Det har i varje fall varit ett betydande block, till formatet ganska enastående, om man betänker, att materialet är sandsten. Hur ristningen har varit vänd, kan man icke med full säkerhet avgöra. Men sannolikt torde vara, att den har haft samma ställning som i den nuvarande placeringen. Rundjurets huvud har sålunda befunnit sig i nedre vänstra hörnet av ristningen. Inskriften har då som vanligt börjat nedtill till vänster och sedan följt den vanliga ordningen uppåt—åt höger—nedåt i en cirkelrund båge för att avslutas i den i en åttaformig figur upprullade stjärten på stenens mitt. Kompositionen är utförd med stor smak och skicklighet. Den vänstra ytterkanten är bevarad, om också naggad och kantstött. Ristningen har tydligen gått rätt nära stenens ytterkanter på båda sidorna, säkerligen också upptill. Nedtill måste ha funnits ett ganska betydande fotstykke för att bära den stora och tunga stenen. Att det verkligen har varit en rest sten, förefaller öfvervägande sannolikt, även om kompositionen har passat synnerligen väl för en liggande sten eller en häll. Någon gravsten i egentlig mening är det ju icke, utan en minnesvård efter en man, som har dött i främmande land.